

наук. Возрастают интерес учащихся к изучаемому предмету, специальности, науке, а также развивается их творческая самостоятельность. И самое главное, такие уроки создают благоприятные условия активизации коммуникативной и познавательной деятельности учащихся, стимулируют их к проявлению речевой активности. На таких занятиях прикладной характер предмета «иностранный язык» проявляется особенно ярко. Необходимость для современного специалиста пользоваться иностранным языком как инструментом в своей работе диктует необходимость в появлении все новых и новых типов занятий для педагогов, принимающих во внимание в первую очередь насущные потребности жизни, развития общества и экономические особенности общественного развития.

Библиографические ссылки

1. Агафонова А. С. Практикум по общей педагогике: учеб. пособие / А. С. Агафонова. – СПб.: Питер, 2003.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: посіб. / Н. П. Волкова. – К.: Вид. центр «Академія», 2002.
3. Гін А. О. Прийоми педагогічної техніки. Вільний вибір. Відкритість. Діяльність. Зворотний зв'язок. Ідеальність: посіб. для вчителів – 2-ге вид., доп. / А. О. Гін. – Луганськ.: СПД Резников В. С., 2007.
4. Кульневич С. В. Анализ современного урока: практ. пособ. для учителей и классных руководителей, студентов пед. учеб. завед., слушателей ИПК. 2-е изд., доп. и перераб. / С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценина. – Ростов н/Д: Учитель, 2003.
5. Кульневич С. В. Не совсем обычный урок: практ. пособ. / С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценина. – Воронеж: Учитель, 2001.
6. Кульневич С. В. Совсем необычный урок: практ. пособ. / С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценина. – Воронеж.: Учитель, 2001.
7. Подласый И. П. Педагогика: новый курс.: учеб. для студ. высш. учеб. завед.: в 2 кн. / И. П. Подласый – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002.
8. Сурыгин А. И. Основы теории обучения на неродном для учащихся языке / А. И. Сурыгин. – Златоуст, 2000.
9. Харламов И. Ф. Педагогика.: учеб. пособ. – 4-е изд., перераб. и доп. / И. Ф. Харламов. – М.: Гардарики, 1999.
10. Шоган В. В. Технология личностно ориентированного урока: учеб.-метод. пособ. для учителей, методистов, кл. руководителей, студентов пед. учеб. завед., слушателей ИПК / В. В. Шоган. – Ростов н/Д.: Учитель, 2003.

Надійшла до редколегії 7.11.2012 р.

УДК 811.111'255

Л. М. Черноватий, В. С. Ушко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

БАГАТОЗНАЧНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ» ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА В ТЕКСТАХ ІЗ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Розглянуто еволюцію змісту понять, пов'язаних із категорією еквівалентності та її видами у текстах з перекладознавства як проблему їх перекладу українською мовою. Окреслено перспективу подальшого дослідження.

Ключові слова: перекладознавство, категорія еквівалентності, тексти, переклад українською мовою, перспектива дослідження.

Рассмотрена эволюция содержания понятий, связанных с категорией эквивалентности и ее видами в текстах по переводоведению в качестве проблемы их перевода на украинский язык. Очерчена перспектива дальнейшего исследования.

Ключевые слова: переводоведение, категория эквивалентности, виды эквивалентности, тексты, перевод на украинский язык, перспектива исследования.

© Л. М. Черноватий, В. С. Ушко, 2013

The article analyzes the evolution of the notional system related to the category of equivalence and its types in texts within the framework of Translation Studies as a problem of their rendering into Ukrainian. The prospects of further research have been outlined.

Key words: Translation Studies, category of equivalence, types of equivalence, texts, translation into Ukrainian, prospects of further research.

Важливим компонентом фахової компетентності перекладача є екстралінгвістична компетенція, що містить у собі всі знання, які виходять за межі лінгвістичних. Це будь-які фонові (енциклопедичні, тематичні, соціобікультурні тощо) і предметні (інформація щодо поняттєвого складу певної галузі людської діяльності та міжпоняттєвих зв'язків) знання [13]. Недостатній рівень екстралінгвістичної компетенції здатний серйозно ускладнити розуміння тексту оригіналу (ТО) й створення тексту перекладу (ТП). Особливо необхідна така компетенція у перекладі галузевих текстів, до яких належать і тексти з перекладознавства. Це порівняно молода наука, що невпинно розвивається, унаслідок чого динамічно змінюється і її категорійний апарат. Недостатнє усвідомлення суті таких змін, як уже згадувалося, може спричинити труднощі в розумінні ТО й створенні ТП. Ми поставили за мету дослідити цю проблему на матеріалі категорії еквівалентності. Вона належить до складу ключових у перекладознавстві, але зміст її (так само, як і відповідної термінології) суттєво змінювався у процесі розвитку теорії перекладу. Без усвідомлення згаданих змін перекладачеві важко правильно розуміти тексти, що належать до різних періодів згаданого розвитку і, відповідно, правильно передати їхній зміст.

Актуальність нашого дослідження визначається важливістю поняття «еквівалентність» як для перекладознавства в цілому, так і для перекладу текстів у галузі перекладознавства зокрема. Якщо зміст цього поняття розглядається практично в усіх загальних працях з теорії перекладу, то питання впливу фонових знань перекладача на правильний вибір відповідників термінів, пов'язаних із тлумаченням поняття «еквівалентність», досі не досліджувалося.

Об'єктом дослідження є вплив фонових знань перекладача на адекватність вибору термінологічних відповідників.

Предмет дослідження – аналіз фонових знань перекладача, необхідних для перекладу українською мовою англомовної термінологічної лексики, пов'язаної з категорією «еквівалентність», у текстах із галузі перекладознавства.

Мета дослідження полягає у встановленні підходів до визначення змісту поняття «еквівалентність», її видів та співвідношення останніх у різних теоретичних моделях.

На першому етапі ми проаналізували динаміку змісту поняття еквівалентності в різні періоди історії перекладознавства. У процесі згаданого аналізу ми свідомо уникали підходів, де релевантність поняття еквівалентності у перекладі заперчується взагалі (див., наприклад, [25]).

Тлумачний перекладознавчий словник [10, с. 253-254], що спирається й на англомовні джерела, пропонує чотири визначення еквівалентності, кожне з яких характеризує її в різних аспектах: 1) як змістову тотожність прирівняних одна до одної одиниць (тут виникає питання про рівень таких одиниць: морфеми, слова, речення тексту тощо); 2) як відношення між окремими знаками та текстами (незрозуміло, які саме відношення і що входить до змісту поняття «знак»); 3) як відношення між ТО та ТП, що виконують схожі комунікативні функції в різних культурах (знову ж таки недостатньо зрозумілий зміст згаданих відношень); 4) як особливий випадок адекватності. У цьому випадку еквівалентність розглядається як складова поняття «адекватність». Остання тлумачиться згаданим автором [10] у трьох варіантах. По-перше, як «відповідність вибору мовних знаків у мові перекладу (МП) тій зміні ТО, яка вибирається головним орієнтиром» [10, с. 13], із чого

не зовсім зрозуміло, яка саме частина згаданої відповідності припадає на еквівалентність. По-друге, як «таке співвідношення ТО й ТП, у якому послідовно враховується мета перекладу» [10, с. 13], з якого також неможливо зрозуміти місце й роль еквівалентності в цьому «співвідношенні». По-третє, як поняття, що спирається на реальну практику перекладу, що часто не дозволяє здійснити вичерпну передачу комунікативно-функціонального змісту ТО [10, с. 13]. Із наведеного можна припустити, що автор розглядає адекватність (і, відповідно, еквівалентність як її складову) з точки зору певної апроксимації, тобто заміни в ТП одних одиниць ТО на інші, близькі до вихідних. Однак це ніяк не наближує нас до відокремлення адекватності від еквівалентності, оскільки в такому визначенні вони зливаються і стають нероздільними, а отже й унеможливають аналіз власне еквівалентності, що є метою нашого дослідження.

Є й інші дослідники, схильні включати еквівалентність до складу адекватності, розглядаючи еквівалентність як спосіб досягнення останньої шляхом адекватної заміни мовних засобів мови оригіналу (МО) рівнозначними відповідниками (еквівалентами) у МП [1, с. 35].

З іншого боку, існують також підходи, де, навпаки, адекватність розглядається як складова еквівалентності. Так, у комунікативній моделі [8] поняття «еквівалентний переклад» є ширшим за поняття «адекватний переклад», тобто еквівалентність оцінює загальний результат перекладу з точки зору концептуальної правильності ТО для користувача ТП, а адекватність – тільки відповідність ТП новій комунікативній ситуації, яка виникає у цільовій культурі. Комунікативно еквівалентний переклад є завжди адекватним новій ситуації, тоді як протилежне буває не завжди [8, с. 88].

У процесі свого розвитку тлумачення еквівалентності зазнало суттєвих змін. Спочатку згадане поняття розглядалося з відносно спрощених позицій, коли еквівалентність інтерпретувалася як більш-менш механічне заміщення одиниць МО відповідними одиницями МП. Наприклад, як відповідність між мовними системами МО і МП, що забезпечується певною системою відповідників, а переклад – як перехід від мовної системи МО до МП через заздалегідь установлену систему відповідників без урахування ситуації дійсності [11, с. 38]. Ігнорування згаданої ситуації спостерігається і в інших визначеннях того часу, коли еквівалентність розглядалася як наявність постійних рівнозначних відповідників між мікроодиницями ТО й ТП, що не залежить від контексту [12, с. 57].

Іншою тенденцією є намагання дати максимально загальне визначення, для перевірки якого взагалі важко визначити об'єктивні критерії. Зокрема, сюди можна віднести дефініцію еквівалентності як певних відносин між ТО та ТП, а також між їхніми частинами, що дозволяють розглядати ТП як переклад ТО [19, с. 77] або як здатність заміни одиниць значення однієї мови одиницями іншої мови в конкретній ситуації для встановлення тотожності між відповідними ознаками ТО та ТП [16] чи як відповідність ТО й ТП, що зумовлює легкість сприйняття ТП його адресатами завдяки використанню в ТП типових для МП структур [17, с. 65].

Третім напрямом можна вважати висновок про неможливість однозначного визначення змісту поняття, що розглядається. Приміром, одні автори висувають тезу, що еквівалентність є ситуативною, оскільки не тільки мовні форми, але й передані ними елементарні значення для опису однієї й тієї ж самої ситуації можуть різнитися [2, с. 78]. Схожої думки дотримуються й інші дослідники, зазначаючи, що еквівалентність варіюється від тексту до тексту і є справедливою лише для конкретного випадку, унаслідок чого неможливо сформулювати однозначне її визначення, яке було б однаково справедливим для будь-яких перекладацьких завдань [20, с. 50]. Сюди ж відносяться і визначення, що враховують людський фактор, унаслідок чого еквівалентність тлумачиться як суб'єктивна відповідність

ТО й ТП, обумовлена індивідуальним когнітивним вибором конкретного перекладача. [21, с. 126].

Таке розмаїття тлумачень пояснюється насамперед тим, що в процесі перекладу кожен перекладач стикається з проблемою розбіжностей значень, властивих, зокрема, лексичним одиницям МО та МП, і вирішує її по-своєму. Тобто, як слушно зауважують дослідники [28], «навіть найпростішу, найістотнішу вимогу, яку ми пред'являємо до перекладу, не можна задовольнити без складнощів: не можна передати зміст повідомлення мови А висловлюванням із таким же змістом мовою Б, оскільки те, що можна висловити, й те, що слід висловити, значною мірою належить до конкретної мови, як і спосіб, яким його можна передати» [28, с. 98]. Іншими словами, не існує універсального способу передачі дійсності різними мовами, оскільки структура кожної мови має та значною мірою наперед визначає певні категорії, які є пріоритетними для передачі відповідних одиниць смислу. Видається, що саме до ідентифікації таких категорій і зводиться завдання перекладача в межах реалізації завдання забезпечення «еквівалентності» перекладу.

Нездатність сформулювати однозначне визначення еквівалентності стимулювало намагання розчленувати зміст згаданого поняття на складові компоненти, пропонуючи види еквівалентності, аби охопити більший обсяг змісту останньої. У результаті аналізу підходів до виділення таких видів неважко помітити, що вони є схожими, принаймні за назвами, але при цьому зміст однойменних видів еквівалентності не завжди збігається.

Так, хоча непоодинокі автори оперують поняттям формальної еквівалентності, її зміст у різних дослідників не завжди однаковий. Так, в одному підході [22] для досягнення згаданої еквівалентності елементи повідомлення ТП мають відтворювати відповідні елементи повідомлення ТО максимально близько, оскільки ТП постійно порівнюється з ТО для визначення ступеня їхньої тотожності й правильності. З точки зору цього підходу, переклад має максимально зберігати формальні компоненти: граматичні елементи, слова ТО, значення в межах контексту ТО. Відтворення граматичних одиниць, на думку згаданих авторів, полягає в перекладі іменників ТО відповідними іменниками МП, дієслів – дієсловами тощо; у збереженні структури речень ТО в ТП, формальних індикаторів (наприклад, знаків пунктуації), відповідності термінології, додаванні роз'яснювальної додаткової інформації для полегшення розуміння повідомлення, збереженні оригінальних ідіом ТО, аби адресат міг зрозуміти спосіб мислення автора повідомлення [22, с. 129-134].

Інші ж автори розглядають формальну еквівалентність як відтворення художньо-естетичних, каламбурних, індивідуальних та інших формальних ознак ТО [20, с. 105], а ще інші [2] вважають, що вона забезпечується, коли тотожні значення в МО й МП передаються аналогічними мовними формами, тобто одночасно спостерігається подібність слів і форм разом із подібністю значень [2, с. 163]. Очевидно, що, незважаючи на оперування однаковим терміном («формальна еквівалентність»), його зміст у різних авторів не є тотожним, що може створити проблеми перекладачу в процесі інтерпретації відповідних текстів.

Подібна ситуація спостерігається і стосовно інших видів еквівалентності. Наприклад, у мінімалістичній дефініції прагматичної еквівалентності остання визначається як «певна установка на адресата ТП» [20, с.105], а інші [14, с. 87] додають до згаданої установки ще й комунікативну інтенцію та комунікативний ефект. Ще інші [15] намагаються деталізувати умови реалізації прагматичної еквівалентності, зазначаючи, що визначальними чинниками цього процесу є послідовність (логічність) ТП й адекватна інтерпретація імплікатур ТО, – ці два компоненти дозволяють досягати необхідного комунікативного ефекту й отримати очікувану реакцію адресата, розкриваючи таким чином установлення на нього [15, с. 12].

Деякі автори оперують іншими термінами, які за змістом відповідають прагматичній еквівалентності в моделях, що розглядалися вище. Так, в одному з підходів [22] пропонується термін «динамічна еквівалентність», що розглядається як така, що спрямована на адресата й має на меті забезпечення реакції адресатів ТП, еквівалентної тій, що досягалася при сприйманні ТО.

Інші дослідники [5] розбивають зміст прагматичної еквівалентності (хоча й не оперують цим терміном) на кілька дрібніших. Зокрема, до еквівалентності мети комунікації пропонується віднести збереження лише тієї частини ТО, яка становить мету комунікації, аби забезпечити мінімальну змістову тотожність ТО й ТП; до еквівалентності ідентифікації ситуації належить збереження ще й тієї частини ТО, яка вказує на предметну позамовну ситуацію, хоча спосіб її опису може варіюватися; до еквівалентності способу опису ситуації – збереження загальних понять, за допомогою яких описується відповідна ситуація ТО. Видається, що згадані три види еквівалентності у даній моделі в сукупності поглинаються змістом поняття «прагматична еквівалентність».

Таким чином, ситуація з прагматичною еквівалентністю є аналогічною тій, що спостерігалася при аналізі формальної еквівалентності: вживання однакового терміна не означає однакового його змісту в різних авторів, у той час як різні терміни можуть мати однаковий зміст.

Подібна ситуація характерна для інших видів еквівалентності. Наприклад, смислова еквівалентність в одній моделі [2] визначається як передача одних і тих самих значень МО різними способами в МП. При цьому сукупність сем, що утворюють смисл висловлювання, залишається однаковою як для МО, так і для МП, але варіюються мовні форми їхнього вираження, що є характерним для перекладацьких трансформацій. У такому змісті цей вид еквівалентності практично ідентичний семантичній еквівалентності в іншій моделі [14], зокрема компонентному її підрівню, реалізація якого вимагає перекладацьких трансформацій задля збереження значень (компонентів) МО за допомогою відмінних (від ТО) формально-структурних засобів.

Ситуативна ж еквівалентність у першій моделі [2], тобто опис однієї й тієї ж ситуації за допомогою різних форм і різних елементарних значень (сем), які ці форми виражають, за змістом відповідає референційній складовій (стосується лексико-семантичного наповнення) семантичної еквівалентності в другій моделі [14].

Текстову еквівалентність одні автори [16] тлумачать як відповідність між ТО й ТП на рівні мовлення, на відміну від формальної еквівалентності, що встановлюється на рівні мови. У цьому змісті текстова еквівалентність подібна до емпіричної в інтерпретації інших дослідників [26]. Ще інші автори [20] користуються терміном «текстово-нормативна еквівалентність» і розглядають її як спрямовану на жанрові ознаки тексту, а також на мовленнєві й мовні норми (останню іноді відносять до стилістичної еквівалентності), а інші [15] – як еквівалентну передачу теми та реми ТО, що складаються з тем та рем окремих речень. При цьому згадана передача полягає не в перекладі речення за реченням, а в загальному виборі та передачі тем речень, що відповідають за організацію тексту.

Лексична еквівалентність в одних моделях розглядається просто як наявність постійних рівнозначних відповідників між лексичними одиницями тексту, яка не залежить від контексту [12]. При цьому в деяких моделях (див. огляд в [19]) спостерігалася намагання деталізувати види відповідності і пропонувалася, наприклад, еквівалентність «один-до-одного» (*one-to-one equivalence*), «один-до-багатьох» (*one-to-many equivalence*), «один-до-частини-одного» (*one-to-part-of-one equivalence*), «нульова еквівалентність» (*nil equivalence*) залежно від співвідношення значень лексичних одиниць у МО та МП. В інших підходах лексичну еквівалентність тлумачать набагато глибше, включаючи такі її виміри, як пропозиційний (*propositional*), експресивний (*expressive*), контекстний (*pre-supposed*) та

діалектно-регістровий (*evoked*) [15]. Очевидна відмінність полягає вже хоча б у тому, що в перших двох моделях із змісту поняття «еквівалентність» контекст виключається взагалі, а в останній – розглядається як диференційна ознака відповідного її виду.

Стилістична еквівалентність у деяких підходах за змістом наближається до прагматичної, бо так само, як і остання, передбачає максимально можливу прийнятність ТП в культурі адресата [8, с. 74]. Оскільки така «прийнятність» досягається шляхом втілення комунікативної функції мови, яка, у свою чергу, реалізується за допомогою тексту, то проблема еквівалентності перекладу накладається на критерії текстуальності (інформативності, когезії і т.д.), що входять до змісту поняття «стиль». Тобто стилістична еквівалентність у згаданих моделях поглинає прагматичну й, відповідно, усі її складові. Подібні відмінності змісту категорії еквівалентності (та пов'язаних із нею понять) у різних моделях можуть впливати на вибір відповідників при перекладі українською мовою англійських текстів, що ґрунтуються на них, аж до використання різних лексичних одиниць на позначення формально однакових англійських термінів. Це припущення потребує експериментальної перевірки, що і є перспективою даної роботи.

Бібліографічні посилання

- 1. Алимов В. В.** Теория перевода: Перевод в сфере профессиональной коммуникации / В. В. Алимов. – М.: УРСС, 2005. – 160 с.
- 2. Гак В. Г.** Теория и практика перевода: Французский язык / В. Г. Гак, Б. Б. Григорьев. – М.: Интердиалект, 2000. – 454 с.
- 3. Зимняя И. А.** Лингвopsихология речевой деятельности / И. А. Зимняя. – М.: МПСИ, 2001. – 429 с.
- 4. Казанцев А. И.** Особенности перевода клише и штампов официально-делового языка / А. И. Казанцев. – Челябинск: Челяб. гос. ун-т, 2002. – 66 с.
- 5. Комиссаров В. Н.** Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. – М.: ЛКИ, 2007. – 176 с.
- 6. Комиссаров В. Н.** Современное переводоведение: учеб. пособие / В. Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с.
- 7. Латышев Л. К.** Перевод: теория, практика и методика преподавания / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
- 8. Львовская З. Д.** Современные проблемы перевода / З. Д. Львовская. – М.: ЛКИ, 2008. – 224 с.
- 9. Найда Ю. К.** К науке переводить. Принципы соответствий // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике / Ю. К. Найда. – М.: Междунар. отношения, 1978. – С. 114–137.
- 10. Нелюбин Л. Л.** Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – М.: Флинта-наука, 2003. – 320 с.
- 11. Ревзин И. И.** Основы общего и машинного перевода / И. И. Ревзин, В. Ю. Розенцвейг. – М.: Высш. шк., 1964. – 243 с.
- 12. Рецкер Я. И.** Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М.: Междунар. отношения, 1974. – 216 с.
- 13. Черноватий Л. М.** Особенности різних видів перекладу та зміст формування фахової компетенції майбутніх перекладачів / Леонід Черноватий // Наукові записки. – Вип. 75 (5). – Серія «Філологічні науки (мовознавство)». – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 22–26.
- 14. Швейцер А. Д.** Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М.: УРСС, 2008. – 215 с.
- 15. Baker M.** *In Other Words* / M. Baker. – NY: Routledge, 2006. – 305 p.
- 16. Catford J. C.** *A Linguistic Theory of Translation: an Essay on Applied Linguistics* / J.C. Catford. – L.: Oxford University Press, 1965. – 103 p.
- 17. Gutt E.** *Translation and relevance: cognition and text* / E. Gutt. – Oxford: Blackwell Publishers, 2000. – 271 p.
- 18. Jäger G.** *Bedeutung, kommunikativer Wert und kommunikative Äquivalenz* / G. Jäger // *Bedeutung und Translation: Überetzungswissen schaffliche Beiträge*. – 1986. – № 9. – S. 10–29.
- 19. Kenny D.** *Equivalence* / Dorothy Kenny // *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. – L.: Routledge, 2009. – P. 77–80.

- 20. Koller W.** Einführung in die Übersetzungswissenschaft / W. Koller. – Heidelberg: Unitaschenbücher, 1979. – 290 S.
- 21. Krings H. P.** Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht / H. P. Krings. – Tübingen, 1986. – 235 S.
- 22. Nida E. A.** Principles of Correspondence // The Translation Studies Reader / E. A. Nida. – L.: Routledge, 2000. – P. 126–140.
- 23. Nida E. A.** Toward a Science of Translation: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating / E.A. Nida. – Leiden: Brill, 1964. – 331 p.
- 24. Robinson D.** Becoming a Translator. An Introduction to the Theory and Practice of Translation / D. Robinson. – Routledge: L. and NY, 2003. – 301p.
- 25. Snell-Hornby M.** Translation Studies: An Integrated approach / Mary Snell-Hornby. – Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1988. – 163 p.
- 26. Toury G.** Descriptive Translation Studies and Beyond / G. Toury. – Amsterdam and Philadelphia: Benjamins, 1995. – 311 p.
- 27. Wilss W.** Kognition und Übersetzen: Zu Theorie und Praxis der menschlichen und der maschinellen Übersetzung / W. Wills. – Tübingen, 1988. – 187 S.
- 28. Winter W.** Impossibilities of Translation // The craft and context of Translation / W. Winter. – NY: Anchor Books, 1964. – P. 93–113.

Надійшла до редколегії 7.11.2012 р.